

Tanévnyitó az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemen

– Ti álltok ma mindnyájan az Örökkévaló, az Istenetek színe előtt, fejeitek, törzseitek, véneitek és felügyelőitek, Izráél minden férfi; gyermekeitek, feleségeitek és ideged, aki táborod közepette van, favágódtól vízmerítődig – a zsinagógáinkban az előző héten olvasott Nicávim hetiszakasz soraival kezdte tanításnak is beillő beszédét **dr. Balázs Gábor** rektor, aki szerint ez a felsorolás pontosan megfeleltethető ennek az ünnepségnek. Hiszen most az egyetem oktatói, dolgozói és hallgatói, nők és férfiak, vezetők és besorozottak álltak ott az Örökkévaló, az Isten színe előtt.

A tórai párhuzamokat folytatva, a rektor kiemelte az Örökkévaló és a zsidóság szövetségét, amelyet az Isten nemcsak azokkal kötött meg, akik ténylegesen ott voltak a szerződésalkotásakor. Mesterét, a modern ortodox világ híres tanítóját, Szolovejcsik rabbit idézve úgy fogalmazott: a szerződésalkotás nem egyénre korlátozódott, hanem a közösségre, sőt annak hatálya a későbbi nemzedékek tagjaira, így a ma élőkre is kiterjedt. Mint mondta: „A bibliai szövetségalkotás motívuma az egyetemünkre is kiterjeszthető, hiszen itt az igazság keresésére és a tudás átadására kötünk szövetséget.”

Ugyancsak Szolovejcsik rabbitól idézte Balázs Gábor azt a szép gondolatot, hogy ebben a viszonyrendszerben egyszerre vesz részt a fej (a tudatosság); a kéz (vagyis a praxis, a cselekvés); valamint a szív (hiszen az előző kettő mit sem ér érzelmi töltet nélkül). Ugyanez a hármas felosztás vonatkoztatható az egyetemre is, mivel szükséges feladat az akkreditáció (ez a tudatos fej); halaszthatatlan a Scheiber Sándor utcai főépület felújítása (ez a cselekvő kéz); és fontos fejleszteni az intézmény szívét jelentő egyetemi zsinagógát. Ide – tette hozzá dr. Balázs Gábor – messze nemcsak imádkozásra várják az egyetemi polgárokat, hanem azért is, hogy szorosabban kötődjenek az OR-ZSE közösségéhez.

A rektor kiemelten erős csapatnak nevezte az OR-ZSE oktatói karát, hiszen ezek az oktatók tudják, hogy a tanulás soha nem fejezhető be, s mivel tisztában vannak azzal, hogy nem lehet minden tudásnak a birtokában lenni, ezért soha nem huny ki bennük a tudásvágy. Így az egyetem oktatói egyúttal tanulók is – hangsúlyozta dr. Balázs Gábor.

A Mazsihisz elnöke, **dr. Grósz Andor** köszöntőjében kijelentette: az OR-ZSE a magyar zsidó szellemi élet egyik, sőt legfontosabb intézménye, olyan hely, ahol a hagyomány tapintható, élő örökség, ahol a tanulás nem pusztán tudásszerzés, hanem identitásformálás, s ahol a zsidó gondolkodás, kultúra és közösségi felelősség egyszerre kap helyet. Az elnök hangsúlyozta: a Mazsihisz számára az OR-ZSE a jövőnk záloga, hiszen a rabbiképzés, a zsidó oktatás



Dr. Balázs Gábor



Darvas István

és a közösségi vezetők nevelése meghatározzák a magyarországi zsidó élet következő évtizedeit. „Kiemelten fontos számunkra, hogy az egyetem stabil, erős, látható és megbecsült legyen” – fűzte hozzá.

A rektor által is említett épület-felújításról szólva dr. Grósz Andor kiemelte: az új kormány több miniszterével tárgyalt az ügyről, sőt maga Magyar Péter miniszterelnök is közölte, hogy az OR-ZSE meg fog kapni minden olyan támogatást, amit eddig megkapott. Leszögezte: „Eltökélt folytatjuk erőfeszítéseinket az épület átfogó felújítására a kormány támogatásával egy 21. századhoz méltó oktatási és tanulási környezet megteremtésére.”

Az elnök elismerését fejezte ki, hogy az oktatók közül az elmúlt pár évben hárman is egyetemi tanári ki nevezést kaptak az államfőtől, s kiemelte: most szeptembertől professzor lett dr. Zima András, az OR-ZSE történelemtudományi tanszékének vezetője is.

Igen szellemes beszéd hangzott el **Darvas István** főorobbitól, mesteroktatótól, az egyetem elnökétől, aki a próféták „munkaköri leírására” fűzte fel mondandóját. Mint fogalmazott: „Bár nem vagyok sem próféta, sem prófétának fia, azt meg merem kockáztatni, hogy mindannyiunkra – hallgatókra, munkatársainkra, előadókra – elég sok próbatétel vár majd a következő évben is.” Majd hozzátette: a próféták „munkaköri leírása” szerint azzal nem vállaltak

kockázatot, ha negatív jövőképet prófétáltak, hiszen ha tévedtek, akkor hivatkozhattak arra, hogy a Jóisten a végtelen kegyelmében megmástitotta az akaratát. Ha viszont pozitív jövőképpel rukkoltak elő, annak a kockázata hatalmas volt, mert ha abban tévedtek, akkor szakmai hitelességük végleg megkérdőjeleződött.

Ami pedig az említett próbatételeket illeti: Ábrahám ősatyánknak ezekből igen sok jutott, és a Misna szerint „meg is ugrotta” mindegyiket. Ezek közül az egyik úgy hangzott, hogy az Örökkévaló parancsának megfelelően el kellett mennie a szülőföldről, csak éppen a Jóisten azt nem mondta meg neki, hogy hová. Vajon miért? Erre a kérdésre Darvas főorobbi azt a választ adta: azért nem, mert bár nagyon fontos céltudatosnak lenni, de ha az ember folyamatosan csak arra gondol, mi lesz az út vége, akkor élete minden egyes állomására úgy tekint, hogy „jaj, de jó, hogy túl vagyok rajta”. Az ilyen ember jellemzésére a főorobbi a nagymamáját idézte: „Na látod, fiam, így imádkozza el az ember az egész életét.”

Emiatt azt javasolta: az elkövetkező év próbatételeiben a végzősök szeme előtt ne az lebegjen, hogy az év végén már diplomáznak, az elsősök pedig ne azzal foglalkozzanak, hogy megbuknak-e, hanem próbáljanak lépésről lépésre haladni, és az év közben érkező kihívásokat egyenként megugrani. Darvas főorobbi mindezt így összegezte: „Az,



Dr. Grósz Andor



Károlyi K. László



Szabó Tamás Bendegúz

Fotók: Mazsihisz.hu / Ritter Doron



hogy végül hova jutunk az életünkben, tulajdonképpen azon múlik, miképpen ugorjuk meg ezeket a részfeladatokat.”

Az ünnepséget moderáló **dr. Komoróczy Szonja** oktatási rektorhelyettes a tanévnyitó keretében köszöntötte **Szabó Tamás Bendegúz** egyetemi hallgatót, aki a 2026/27-es tanévre elnyerte a nemzeti felsőoktatási ösztöndíjat; és a pódiumra szólította **Analía Bortzot**, a dél-amerikai maszorti közösség tagját, aki idén az OR-ZSE-n szerzett doktori fokozatot.

Károlyi K. László, a Mazsihisz-BZSH főigazgatója is megkezdte

egyetemi tanulmányait az idei tanévben. Vallásos, rendszeresen zsinagógába járó ember lévén igazán testhezálló képzésre nyert felvételt: immár rabbi szakos hallgatóként is üdvözölhetjük.

A tanévnyitó ünnepségen részt vett **dr. Frölich Róbert** országos főorobbi; **Mester Tamás**, a BZSH elnöke, a Mazsihisz alelnöke; **dr. Nógrádi Péter**, a Mazsihisz alelnöke; ott volt **dr. Gábor György** professzor, az OR-ZSE Doktori Iskolájának vezetője; valamint **dr. Zsengellér József** professzor, a Doktori Tanács elnöke.

Ahol az ima zenévé válik

Az este a szombat búcsúztatásának ősi és bensőséges szertartásával, a havdalával kezdődött. Ezt követően **Deutsch Péter** rabbi köszöntötte a jelenlévőket, akik között ott volt **Mester Tamás**, a BZSH elnöke is, majd a közelgő szlihotról, valamint az ünnepekre való lelki felkészülés fontosságáról beszélt. **Herz Dániel** rabbi az Örökkévaló tizenhárom attribútumáról tanított, míg **Zeitler Ádám** rabbi az első emberpár történetén keresztül mutatott rá a szégyen és a hibáinkkal való szembenézés kapcsolatára. Arra hívta fel a figyelmet, hogy a szégyen gyakran megbénít bennünket, miközben a valódi változás első lépése éppen az lehet, ha képesek vagyunk felismerni és beismerni a hibáinkat, majd bocsánatot kérni.

Radnóti Zoltán főrabbi a szlihot, a tikkun, a ros hásaná és a tesuva jelentését járta körül, azt keresve, hogyan válhat az ünnepi időszak valódi belső változás kiindulópontjává. **Darvas István** főrabbi arra emlékeztette a hallgatóságot, hogy az év fordulójához közeledve érdemes megállnunk és őszintén átértékelnünk az elmúlt hónapokat: mit rontottunk el, mit tanultunk belőle, és miként tudunk mindezekből kiindulva jobbra válni.

Ezek a tanítások ugyanazokat a kérdéseket járták körül különböző nézőpontokból: hogyan tudunk számot vetni önmagunkkal, hogyan kérhetünk bocsánatot, és hogyan tanulhatunk a saját hibáinkból. Ahogy Radnóti Zoltán főrabbi tanításából is kirajzolódott: nem mássá kell válnunk, hanem önmagunkat kell kitel-



jesíteniünk és valóban megvalósítanunk.

Ezt követően a résztvevők a nap negyedik étkezésén vehettek részt az előtérben, majd kezdetét vette az este zenei programja, a Szlihot-imakonzert.

Zucker Immanuel főkántort és **Budai Miklós** kántort **Neumark Zoltán** kísérte zongorán, hozzájuk csatlakozott a **Varga Sebestyén** karvezető által vezetett **Kol Echád kórus**. Az előadásban az ima és a zene szorosan kapcsolódott egymáshoz, a kántori ének, a zongora-

Fotó: Ritter Doron / Mazsihisz kíséret és a kórus hangzása együtt adott különleges keretet a szlihot imáinak.

A kórust a közönség a Bethlen-téri zsinagógában már két alkalommal is hallhatta, és a Kol nidré estéjén ismét ott énekelnek majd. A Rumbach Sebestyén utcai templomban azonban most mutatkoztak be először.

Az est főszervezője Zucker Immanuel főkántor volt. A programot a **Budapesti Zsidó Hitközség** és a **Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány** támogatta.

Zucker-Kertész Lilla

Ünnepről ünnepre

2026

Semini Áceret / Mázkir

Tisri 22. / 2026. október 3.

Szimhát Tóra / A Tóra öröme

Tisri 23. / 2026. október 4.

Hanuka / A fény ünnepe

Kiszlév 25. – tévét 2. / 2026. december 5–12.

Hanuka első lángját december 4-én, pénteken, még a szombati gyertyák meggyújtása előtt meggyújtani. Ezt követően nyolc napon át minden este egyel több lángot gyújtunk. A nyolcadik lángot december 11-én, pénteken, ugyancsak a szombati gyertyagyújtás előtt gyújtjuk meg.

2027

Tu bisvát / A fák újéve

Svát 15. / 2027. január 23.

Púrim kátán / Kis púrim

Ádár I. 14. / 2027. február 21.

Az 5787-es esztendő szökőév, ezért két ádár hónap van. Púrim ünnepét ádár 1-ben tartjuk meg, ádár 1. 14-én pedig púrim kátánt, vagyis „kis púrimot” ünneplünk.

Eszter böjtje / A púrimot megelőző böjtnap

Ádár II. 13. / 2027. március 22.

Púrim / A sorsvetés ünnepe

ádár II. 14. / 2027. március 23.

Pészah / Az Egyiptomból való szabadulás ünnepe

Niszan 15–22. / 2027. április 22–29.

A két széderestét április 21-én, szerdán és április 22-én, csütörtökön tartjuk.

Jom hásoá / A holokaust áldozatainak emléknapja

Niszan 27. / 2027. május 4.

Jom házikáron / Az elesett izraeli katonák és a terroráldozatok emléknapja

Ijár 4. / 2027. május 11.

Jom háácmáut / Izrael Állam függetlenségének napja

Ijár 5. / 2027. május 12.

Lág báomer / Az ómerszámlálás 33. napja

Ijár 18. / 2027. május 25.

Jom Jerusálajim / Jeruzsálem napja

Ijár 28. / 2027. június 4.

Sávuot / A hetek ünnepe, a Tóra-adás napja

Sziván 6–7. / 2027. június 11–12.

Tisá beáv / Böjt az Első és a Második Szentély lerombolásának emlékére

Áv 9. / A böjt kezdete: 2027. augusztus 11., szerda, 20:03. A böjt vége: 2027. augusztus 12., csütörtök, 20:35.

Ros hásaná / A zsidó újév – 5788

Tisri 1–2. / 2027. október 2–3.

Tolerancia Focikupa Zuglóban

Kilencedik alkalommal rendezte meg a Tolerancia Focikupát a Budapesti Micro Club és a Mazsihisz. U10-es és U13-as korosztályú csapatok mérkőztek meg egymással, az ország több pontjáról érkező fiatalok pedig nemcsak a pályán, hanem egy jó hangulatú közösségi program résztvevőiként is találkozhattak. A jövő évi jubileumi tornára már nemzetközi mezőnyt terveznek a szervezők.

Reggel kilenc órákor kezdődtek a mérkőzések, amelyek négy pályán zajlottak. A fiatalok nagy lelkesedéssel vetették bele magukat a játékba, és a nap folyamán számos izgalmas meccsnek lehettek tanúi a szülők és a szurkolók.

A sport, amely összeköt

A Tolerancia Focikupa egyik legfontosabb üzenete évről évre az, hogy a sport képes összekötni különböző közösségek tagjait. Ezt idén különösen jól példázta a Tolerancia nevű, erre az alkalomra összeállított fiúcsapat is, amelyben izraeli és magyar gyermekek együtt léptek pályára.

A tornára többek között Recskről, Sirokról, Poroszlóról, Berettyóújfaluról, Kiskunhalasról és Budapestről érkeztek csapatok. A résztvevők között ott volt a Hit Gyülekezete és a Mazsihisz csapata is. A különböző településekről, iskolákból és közösségekből érkező fiatalokat ezen a napon a futball szeretete kapcsolta össze.

Zugló támogatásával

A torna lebonyolítását a zuglói önkormányzat a sportpálya rendelkezésre bocsátásával segítette.

A rendezvényt **Kinisch Andrea** alpolgármester nyitotta meg, majd **Tóth Attila**, a Népjelölti Bizottság elnöke köszöntötte a résztvevőket. A Mazsihiszt **Beer György** sportért felelős főtanácsadó képviselte.

A szervezők a pályán kívül is gondoskodtak a Kóser Laky Konyha frissítőivel és meleg ebédjével. Aki nem fáradt el eléggé, az az ugrálóvárban vezethette le a fölösleges energiáit a mérkőzések szüneteiben.

Győzött a Tolerancia

Az U10-es korosztályban első helyen a Tolerancia csapata végzett, a második helyet a Mazsihisz csapata, a harmadik helyet pedig a berettyóújfalui csapat szerezte meg.

A meccseket végig jó hangulat és sportszerűség jellemezte. A nap végén minden versenyző megérdemelte az elismerést: a szülők megtapsolták a őket, a szervezők pedig egy szelet csokoládéval kedveskedtek nekik.

A Tolerancia Focikupa mára olyan közösségi eseménnyé vált, amely évről évre más-más települések, iskolák, egyházi közösségek és sportegyesületek fiataljait hozza össze.

2027-ben nemzetközi mezőny érkezhethet

A következő év különleges lesz a Tolerancia Focikupa történetében: 2027-ben tizedik alkalommal rendezik meg a tornát.

Beer György, a Tolerancia főszervezője elmondta, hogy a jubileumi eseményt a szervezők szeretnék nemzetközi szintre emelni. A magyarországi csapatok és a határon túli magyar közösségek mellett a tervek szerint lengyel, cseh és szlovák fiatalok is részt vesznek majd a tornán.

A Tolerancia Focikupa így a jubileumi évben újabb fontos lépést tehet a felé, hogy a sporton keresztül ne csak a magyarországi közösségeket, hanem a közép-európai fiatalokat is összekapcsolja.

A kupa logóját egyébként egy 12 éves kisdíák tervezte, és a vallási türelem jegyében készült el.

Répás Péter

Magyar holokausztkutatás

Itt az új tudósnemzedék új módszerekkel

Tavaly nyáron készített interjút a Mazsihisz honlapja **Pataricza Dóra** történésszel *A holokaust Magyarországon nyolcvan év múltán – új kutatási irányok* című kötetről, amit azért említettünk meg, mert a most bemutatott angol nyelvű munka lényegében arra épült, de nem azonos vele. A két művet összekapcsolja, hogy egy fiatal, új tudósnemzedék kutatásaiban mélyedhetünk el, akik új szempontok, nézőpontok szerint vizsgálják a magyar vészorszakot.

Tévedés ugyanis azt gondolni, hogy a holokausztról mindent tudunk – ezt az illúziót az táplálja, hogy sokat beszélünk róla.

De – mint azt Pataricza Dóra az említett interjúban is elmondta – a holokausztkutatás az elmúlt években új irányokat vett: ilyen a marginalizált csoportok kutatása, a genderkutatás, a roma nők kutatása, a mikrotörténetek felé fordulás vagy a társadalom közömbös tagjainak vizsgálata; az új módszerek közül pedig említésre méltó a hálózatkutatás, a GIS, azaz a Geographical Information System használata.

A Páva utcában tartott könyvbemutató résztvevőit **dr. Zima András** professzor, a HDKE vezetője köszöntötte, majd a *Hungarian Holocaust Revisited – New Discoveries and Insights* című kötet szerkesztőivel, **Buchmüller Péterrel**, **Klacsman Borbálával** és Pataricza Dórával **Kelemen Ágnes** (OR-ZSE) beszélgetett.

Kelemen Ágnes kérdésére Buchmüller Péter kifejtette: azért tartja jelentős fejleménynek a magyar holokausztról angol nyelven született művet, mert ezáltal a magyar tudományos eredmények is bekeverülnek a holokausztkutatás nemzetközi fősodrába – ami természetesen angol nyelvű. Ezt erősítette meg Pataricza Dóra is, aki szerint fontos, hogy külföldi kollégáik is tanulmányozhassák a magyar holokausztkutatás új eredményeit – amivel egyben azt is elárulta, hogy a *Hungarian Holocaust Revisited – New Discoveries and Insights* inkább a szakmának szól, nem a szélesen vett nagyközönségnek. Olyannyira nem, hogy – mint azt Klacsman Borbálától megtudtuk – igen sokba kerül, több mint 100 euró, magyarán külföldön is főleg a tudományos műhelyek fogják megvásárolni. Számunkra viszont az a jó hír, hogy a szerkesztők mind az OR-ZSE, mind a Holokaust Emlékközpont könyvtárába juttatnak példányokat.

A mű Európa egyik legrégibb és legrangosabb tudományos kiadója, a De Gruyter gondozásában jelent meg, ami meglehetősen imponáló, hiszen a világhírű vállalkozás neve eleve garancia a magas színvonalra. (Hogy a több száz éves patináját érzékeltessük: a cég története 1749-ig nyúlik vissza, a berlini Königliche Realschule könyvesboltjáig, de hivatalosan a mai formájában 1911-ben alakult meg, amikor **Walter de Gruyter** egyesített több neves, 18. és 19. századi német tudományos kiadót.)

A beszélgetés során többször szóba került **Randolph L. Braham** professzor, aki a holokaust kerek évfordulóján, tízévente jelentkezett egy-egy új tanulmánykötettel – az utolsó 2014-ben jelent meg. A professzor 2018-ban meghalt, így 2024-ben már elmaradt a szokásos Braham-féle összefoglaló – ez a kötet tehát tisztelgésnek is felfogható az ő emléke és munkássága előtt.



Kitüntették Goldmann Tamást, a Pécsi Zsidó Hitközség elnökét



A baranyai megyeszékhely önkormányzata Pécs város napja alkalmából ünnepi közgyűlést tartott, amelyen egyebek mellett átadták a szociális és társadalmi felelősségvállalást elismerő **Balikó Zoltán-díjat** is. A kitüntetést idén Goldmann Tamás, a Dr. Szántó László Szeretetotthon vezetője, a SzocCafé Pécs alapítója, a helyi zsidó hitközség világi vezetője kapta. Szívből gratulálunk!

Kántori hagyomány és klasszikus zene a Dohányban

Netanel Hershtik és Kelemen Barnabás estje a Fesztiválon

A koncertet **Netanel Hershtik** kántor és tenor, **Kelemen Barnabás** Kossuth-díjas hegedűművész és **Daniel Grossmann** karmester adta a **MÁV Szimfonikus Zenekar** közreműködésével. A műsorban, melynek művészeti vezetője **Székelyhidi Hajnalka** operaénekes, az OR-ZSE kántor szakának vezetője volt, a zsidó liturgikus dallamok mellett klasszikus és romantikus művek, operarészletek, izraeli dalok és jiddis zene is helyet kapott.

A koncert előtt **dr. Grósz Andor**, a Mazsihisz elnöke köszöntötte a közönséget. Beszédében a l'dor vador gondolatát állította középpontba. Azt az örökséget, amelyet a nemzedékek adnak tovább egymásnak. Mint hangsúlyozta, a Dohány utcai zsinagóga különösen méltó helyszíne ennek, hiszen itt generációk óta szólnak meg a zsidó hagyomány dallamai. A kultúra, a hit, a történetek és a zene továbbadása pedig nemcsak lehetőség, hanem felelősség is.

Kiemelte, hogy ebben a folyamatban a kántorművészetnek különleges szerepe van. A neológ közösségekben a kántor nem pusztán az imádságok zenei vezetője, hanem a közösség lelki életének meghatározó alakja, aki a dallamokon keresztül is kapcsolatot teremt múlt és jelen között. Grósz Andor arra is kitért, hogy a neológia történetében mindig fontos volt az európai zenei hatások befogadása, így alakult ki az a sajátos kántori kultúra, amely egyszerre őrzi a hagyományt és képes nyitni a körülötte lévő világ felé. A zene pedig sokszor ott is meg tudja szólítani az embert, ahol a szavak már kevésnek bizonyulnak: segít emlékezni, megőrizni és közelebb kerülni egymáshoz.

Az est egyik főszereplője, Netanel Hershtik a család tizennegyedik kántorgenerációját képviseli. Édesapja, **Naftali Hershtik**, a 20. század második felének egyik legismertebb cházánja 1981-től csaknem három évtizeden át a jeruzsálemi Nagy zsinagóga főkántoraként szolgált. A hazai közönség számára külön érdekessége, hogy Naftali Hershtik magyar zsidó családból származott, így fia mostani fellépésének a zenei és családi örökségen túl magyarországi kötődése is volt.

Netanel történetében azonban a „nemzedékről nemzedékre” nem csupán egy távoli családfa. Már hét-éves korában édesapja mellett énekelt a jeruzsálemi Nagy zsinagógában – erről a Dohány utcai koncert közönsége egy régi filmfelvételt is láthatott. Talán éppen ez mondta el a legtöbbet arról, mit jelent a hagyomány továbbadása. A képsorokon még egy gyermek állt édesapja mellett. Néhány évtizeddel később ugyanez a gyermek világszerte ismert kántorként állt a budapesti zsinagóga színpadán.

Közben a zene is folyamatosan hidadak épített. Kelemen Barnabás Max Bruch *I. (g-moll) hegedűversenyével* lépett színpadra, és játékaival az este egyik legnagyobb zenei élményét adta. A romantikus műben egyszerre volt jelen a technikai magabiztosság és az érzékenység, a közönség pedig hosszú, lelkes tapssal jutalmazta az előadást.

A koncert másik fontos összekötő alakja Daniel Grossmann volt. A Münchenben, magyar zsidó családban született karmester pályáján a zsidó zenei örökség és az európai klasszikus zene találkozása különösen fontos szerepet tölt be. A különböző dallamvilágok ezen az estén is természetesen kapcsolódtak össze az irányításával.

A műsor későbbi részében egyre erősebben jelent meg Izrael és Jeruzsálem. Elhangzott az *Arany Jeru-*



Dr. Grósz Andor



Netanel Hershtik, Kelemen Barnabás és (háttal) Daniel Grossmann
Fotók: M. Schmidt János

zsálem (*Jeruzsálajim sel záháv*), valamint a *Misebérách L' Cáhál* és a *Cáhál coed* is. A liturgikus dallamok, a klasszikus zene és az izraeli szerzemények így nem különálló blokkokként jelentek meg, hanem egyetlen, sokféle forrásból táplálkozó zenei történet részeként váltak.

Az est végén pedig egy egészen más hangulatú találkozás következett. Lew Pollack és Jack Yellen *Jiddise máme* című, máig népszerű dala Netanel Hershtik és Kelemen Barnabás közös előadásában szólt

meg. A hegedű és az ének egymás mellé került, a két művész pedig egy olyan műben találkozott, amelyhez sokak számára személyes emlékek is társulnak.

A valódi finálé azonban még hátravolt. Az *Osze sálom* előtt Netanel Hershtik édesanyjára emlékezett, s csak ezután szólt meg Nurit Hirsh békéért szóló, jól ismert dallama. A padsorokban ülők pedig egyenként felálltak, és mire a dal véget ért, az egész zsinagóga állva tapsolt.

Riedl Annamária

Különleges brisz mila a Goldmarkban



A Goldmark Teremben ünnepelte második unokája, **Márk Joel brisz miláját** az EMEMA elnöke, **Gordon Gábor** és felesége. A bensőséges esemény különlegességét többek között az adta, hogy ott volt **Gordon Gábor házastársának** 103 éves nagymamája is, aki 1945. szeptember 6-án – azaz 81 éve – érkezett haza a deportálásból. A szertartást **dr. Frölich Róbert** országos főrabbi és **dr. Verő Tamás** főrabbi vezette, jelen volt **dr. Grósz Andor**, a Mazsihisz elnöke, **Mester Tamás**, a BZSH elnöke, a Mazsihisz al-elnöke, **Fekete László** főkántor, **Keszler Gábor** ortodox hitközségi elnök és **Keszler Áron** rabbi. A gyermek a *Kfir Báruch ben Solajm Cvi* héber nevet kapta. Mázál tov! Ám Jiszráél chájl!



Mire számíts, ha Spirónia a cím?

Ezen az estén **Spiró György**, a sokműves dráma- és regényíró volt a vendége a Rumbach-zsinagógának a Fesztiválon, és mivel a beszélgetőtárs **Parti Nagy Lajos** lett, inkább csak sejthető, hogy a cím ötlete is az ő lelken szárad. Persze azért megtapasztalhattuk Spiró iróniáját is.

Természetesen némi életrajzféle is elhangzott a beszélgetés során, ami alapvetően a 2010-ben megjelent regényre, a *Tavaszi tárlatra* épült. Spiró, aki idén múlt 80 éves, elmondta, hogy 16 esztendősen eldöntötte, drámaíró lesz, mert költészetben és prózaírásban a magyar irodalom erős (a lírához amúgy is tehetség kell), de drámában gyenge. Ezért legelőször is kell egy írógép – lett is, háború előtti márka –, és meg kell tanulni gépelni. Aztán már övé a pálya – de mégsem egészen így alakult. A legelső drámára csupán azért kell emlékeznie, mert annak az ötletét – a főszereplő nem létezik, csak beszélnek róla, s ettől a hatása valóságos – már többen is elírták előle, igaz, ez csak jóval később derült ki. És hát a kézirat is elveszett egy barátjánál – de okulásnak jó volt.

Szóval drámaíró akart lenni, a többi műfajt mellékesnek tekintette. (A dolgot nehezítette, hogy a prózai színházat unta és meglehetősen ellenszenvvel figyelte, míg az opera – na igen, az már komolyabb dolog...) Parti Nagy össze-számolta, hogy Spiró műveinek száma már 36, ami – figyelembe véve az el-sőtől számított 64 évet – igen szép teljesítmény. Spiró rögtön riposztzott, hogy a Jókai-összes 100 kötet, miközben ő már egy évvel idősebb is a 79 évesen elhunyt Jókainál.

„78-ban már bölcsészhallgató voltam, és eltűnődtem – mondta –, hogy csupa rossz darabot írtam, ha most is visszadobják, átmegyek a műszaki egyetemre.” De végül maradt.

Épp ideje megmagyarázni, miért lett a *Tavaszi tárlat* a vezérfonala ennek az estének. Ugyanis **Gyabronka József** élő hangoskönyvként szólaltatta meg a könyv főhősének, Fátraynak a történetét – mégpedig a legérzékenyebb jele-neteit, kimaradását az 1956 őszi történekekből, kimaradását a megtorlásból, visszatekintését egy 56 kora őszi konstruált perre, melyben az ő neve is előfordul, és zárásként az 57 május 1-jei, Hősök terei óriásgyűlést. Vagyis azokat a viharos eseményeket, amelyeknek (archívumokban fellelhető) nyomai teljesen valóságosak, és amelyeket a Rumbach közönségének legnagyobb része lélegzetvisszafojtva figyelt, mert még gyerekként élhette át. Szóval Spiró ezt a felolvasásban még soha el nem hangzott művet választotta, ugyanis, ahogy fogalmazott: „Ez egy lidérces, Buster Keaton-i kisregény, az olvasó váltakozva lesz beteg a röhögéstől és a kétségbeeséstől.” Hosszabban mesélt arról is, hogy a regényben előforduló konstruált per háttérben egy valóságos újság cikk, egy leendő pert provokáló írás volt 56 őszéről, amiben csak az apja nevét cserélte Fátrayra... (És aminek szerencséjére nem lett folytatása.)

A háttéranyagok, ismeretek gyűjtését illetően Parti Nagy rákérdezett a hatalmas terjedelmű és nagyon nagy sikerű *Fogságra* (2005). Spiró ennek kapcsán felidézte az *Ikszek* című, 1981-es regényét – amiről annak idején azt írta: Olyat akartam írni, amitől beszakad az asztal. Ez utóbbi témaválasztását ma már nem tartja igazán szerencsésnek, mert a felkutatott anyagok olyan konfliktusokat hoztak elő, amiket kitalálni képtelenség. És ehhez kapcsolódva megjegyezte, hogy „[a] realizmus nem rossz” – vagyis bár korábban írt néhány, a fikció világába sorolható regényt, ettől a látásmódtól aligha kíván elszakadni.



Spiró György és Parti Nagy Lajos

Fotó: M. Schmidt János

Sajátos és igen fontos summázatot mondott viszont a színpadi műfajokról, ami azonban érvényes a nagy terjedelmű regényekre is. „A közönségnek megrendült a koncentráló képessége. Egy óra helyett már csak 40 percet képes befogadni.” Persze Spiró azért reménykedik abban, hogy születnek még olyan olvasók, akik képesek átrágni magukat a nagyobb terjedelmű alkotásokon is. (Ha eddig nem lett volna egyértelmű: mindenkinek tanácsolom a Tavaszit tárlat el- vagy újrólvasását.)

Az estnek vendége volt a két muzsikós Dész. A regényrészletek körítéséeként **Dész László** játszott elmaradhatatlan, kedves szaxofonján, **Dész András** dobkíséretével. Ezek az improvizációk hangulati aláfestést adtak az 56-os lövöldözés drámai, kórházból figyelt eseményeihez, a koholt per jogászai elemzéséhez, tehát a regény kulcsmomentumaihoz. Ezeket magunkban feldolgozva jutottunk el a záró rögtönzéshez, amiben elbújtatva előkerült egy régi táncdal, az „Ahogy lesz, úgy lesz, a jövőt nem sejtethet”.

Dész ráadásaként egy Parti Nagy-szövegű dallal köszöntötte Spirót, amiből csak néhány sort idézek:

„Volt,
ami volt,
ami lesz immár voltiglan él.
Van az úgy,
a feszültség nem kétszázhusz volt,
jó, ha száznolcvan lesz...
Van az úgy,
hogy a késleltetett lágy zümmögés
szikrázni sok, égni kevés.”

BJI

IZRAELI

SZÍNES



78 év után megtalálták az Altalenát

Történelmi jelentőségű felfedezést jelentett be az izraeli örökségvédelmi minisztérium és **Itamar Ben-Gvir** nemzetbiztonsági miniszter: Hetvennyolc év után megtalálták az Altalena roncsát, amely Izrael egyik legmegosztóbb és legdrámaibb történelmi eseményének néma tanúja.

A hajó 503 méteres mélységben, mintegy 20 kilométerre Izrael partjaitól került elő, és a szakemberek szerint meglepően jó állapotban maradt fenn, számol be a *Neokohn*.

Egy hajó, amely majdnem polgárháborút robbantott ki

Az Altalena neve máig erős érzelmeket vált ki Izraelben. A hajó 1948 júniusában, alig néhány héttel a zsidó állam kikiáltása után érkezett az ország partjaihoz. Fedélzetén több száz bevándorló, az Irgun (Ecel) fegyveresei, valamint jelentős mennyiségű fegyver és lőszer érkezett, amelyeket a függetlenségi háborúban kívántak felhasználni.

Az Irgun a brit mandátum időszakának egyik legismertebb zsidó fegyveres szervezete volt, amelyet **Menáhem Begin**, Izrael későbbi miniszterelnöke vezetett.

Ben-Gurion és Begin történelmi összecsapása

Izrael 1948. május 14-i megalakulását követően a különböző zsidó fegyveres szervezeteket fokozatosan beolvasztották az újonnan létrejött Izraeli Védelmi Erőkbe (IDF).

Az Irgun és az állam között június 1-jén megszületett a megállapodás az integrációról, Jeruzsálemben azonban az Irgun egységei továbbra is önállóan működtek. Az Altalena érkezése ezért súlyos politikai és katonai válságot idézett elő.

A vita középpontjában a hajón szállított fegyverek álltak. Menáhem Begin azt javasolta, hogy a fegyverek 20 százaléka az Irgun jeruzsálemi alakulataihoz kerüljön, a fennmaradó rész pedig az IDF-et erősítse, elsősorban a hadseregbe már beolvadt egykori Irgun-harcosokat.

Dávid Ben-Gurion miniszterelnök azonban ezt elutasította, álláspontja szerint minden fegyver kizárólag az állam hadseregének irányítása alá tartozhatott, mert nem engedhette meg egy „hadsereg a hadseregben” kialakulását.

Lövöldözés Kfár Vitkinnél

Az Altalena 1948. június 20-án érkezett Kfár Vitkin partjaihoz, Netanjától északra. Az utasok partra szálltak, és megkezdődött a fegyverek kirakodása. Másnap az Alexandroni-dandár katonái körbezárták a területet, és ultimátumot adtak Beginnek a fegyverek átadására.



Az égő Altalena Tel-Aviv partjainál

Miután nem sikerült megállapodni, fegyveres összecsapás tört ki. A harcokban hat Irgun-tag és két IDF-katona vesztette életét, mielőtt tűzszünetet kötöttek volna.

A már kirakodott fegyvereket végül átadták az izraeli hadseregnek.

Az Altalena Tel-Aviv felé indult

Begin ezután maga is felszállt a hajóra, amely dél felé, Tel-Aviv irányába indult. 1948. június 22-én azonban ismét kiéleződött a helyzet. Az izraeli hadsereg ezúttal tüzérségi tüzet nyitott az Altalenára, amely kigyulladt, majd a fedélzetén tartózkodók kénytelenek voltak elhagyni a hajót.

Az újabb összecsapásban tíz Irgun-harcos és egy IDF-katona halt meg, így az Altalena-ügy összesen 19 ember életét követelte: 16 Irgun-tagét és három izraeli katonáét.

Begin akadályozta meg a polgárháborút

Az események könnyen teljes körű testvérháborúvá fajulhattak volna. Menáhem Begin azonban történelmi jelentőségű döntést hozott.

Annak ellenére, hogy emberei súlyos veszteségeket szenvedtek, megtiltotta az Irgunnak, hogy visszavágjon az izraeli hadseregnek, mondván, hogy a zsidók nem emelhetnek fegyvert egymásra.

Döntését sok történész az izraeli állam fennmaradásának egyik kulcspillanataként értékeli. A kiégett hajó még egy ideig Tel-Aviv partjai közelében maradt, majd később kivontatták a nyílt tengerre, ahol elsüllyedt.

Az izraeli történelem egyik legmélyebb politikai törésvonala

Az Altalena-ügy hosszú évtizedekre meghatározta az izraeli belpolitikát. Az esemény a Ben-Gurion vezette munkapárti tábor és a Begin-féle revizionista mozgalom közötti konfliktus szimbólumává vált, ugyanakkor megerősítette azt az alapelvet is, hogy Izraelben csak egyetlen nemzeti hadsereg működhet a demokratikusan megválasztott kormány irányítása alatt.

A roncs felfedezését követően Itamar Ben-Gvir történelmi pillanatként nevezte az eseményt: „Ma este lezárult egy történelmi kör Izrael társadalmának egyik legfájdalmasabb és legmeghatározóbb eseménye kapcsán. Évek óta titokban dolgoztunk ezen az ügyön, és most a hírszerzési és operatív munka meghozta gyümölcsét a történelmi igazság, az elesettek emléke és Izrael egy-egye érdekében.”

Amichai Eljáhu örökségvédelmi miniszter szerint „az Altalena felfedezése nemzeti emlékezetünk egyik meghatározó pillanata”.

Ramon Ziv-Av, a Ben-Gurion Örökség Intézet vezetőhelyettese pedig arra figyelmeztetett, hogy az ügy tanulsága ma is aktuális: „Ha az Altalenával együtt a polgárháború veszélye is újra felszínre kerülne, jobb, ha az örökre a tenger mélyén marad.”

Két izraeli túsumentő kommandós, akiből később miniszterelnök lett

1972. május 8-án a fiatal Benjámin Netanjahu és egy másik későbbi miniszterelnök, Ehud Barak (aki az akciót vezette) a Szájeret Mátkál azon elit kommandósai között voltak, akik a történelem első sikeres akcióját hajtották végre egy eltérített utasszállító repülőgép visszaszerzésére, olvastuk a *Kol Israel* cikkében.

A Sabena 571-es járatán a felszállás után csak néhány pillanatig volt nyugodt a helyzet. Húsz perccel később a terroristák behatoltak a pilótafülkébe, hogy átvegyék az irányítást a gép felett. Bár támadásnak és fenyegetésnek volt kitéve, Lévi kapitány mindent megtett, hogy elkerülje a pánikot: különböző témákról beszélgetett a terroristákkal, és megnyugtatta az utasokat: „Ahogy láthatják, barátaink vannak a fedélzetén!”

Az akciót Ali Hasszán Szalame, a Fekete Szeptember (a Jasszer Arafat vezette Palesztin Felszabadítási Szervezet egyik tagszervezete) egyik vezetője szervezte. A négy géptérítő – köztük két nő – 315, izraeli börtönben fogva tartott palesztin terrorista szabadon bocsátását követelte. A pilótafülke bezárt ajtaja mögött Lévi kapitány tisztában volt vele, hogy a terroristák elszánták magukat a gép felrobbantására, ha követeléseiket nem teljesítik.

Ekkor úgy döntött, hogy vészjelzéseket küld, amelyeket Izraelben fogtak, és Mose Dáján védelmi miniszterhez is eljutottak. A terroristák arra kényszerítették, hogy gépet a Lod (ma Ben Gurion) repülőtéren tegye le a 90 utassal és a személyzettel a fedélzetén.

Míg Mose Dáján tárgyalta, az izraeli erők titokban működésképtelenné tették a repülőgép kerekeit és hidraulikáját. A terroristák azt hitték, hogy műszaki hiba történt.

Ezt követte az Izotóp-hadművelet, a történelem egyik legmerészebb és legsikeresebb terrorelhárító akciója.

Másnap reggel a terroristák úgy döntöttek, hogy Lévi kapitányt a fedélzetre hozott robbanóanyagokból vett mintákkal kiküldik a repülőtérré, hogy beszéljen az izraeliekkel. Lévi kihasználta az alkalmat és részletesen elmagyarázta az izraeli kormánynak a fedélzeten kialakult helyzetet: leírást adott a terroristákról és fontos információkat közölt a pozíciójukról és a robbanóanyagok elhelyezkedéséről. Azt is elmondta, hogy a terroristák elmulasztották eltorlaszolni a vészkijáratokat.

Ezen új információk birtokában a védelmi miniszter azt mondta a terroristáknak, hogy megjavítják a repülőgépet és odaszállítják a börtönökből kiengedett foglyokat. Fogolynak álcázott emberek is megjelentek, továbbá a kifutópályára leszállt az a repülőgép, amelyiknek Kairóba kellett volna szállítani őket.

Százhét éves korában elhunyt az ország legidősebb holokauszt túlélője

Jehuda Aharon Widawski 1919-ben született a lengyelországi Turekben. A család később Łódzba költözött; Widawski ruhaipari műhelyt nyitott, amely a lengyel hadsereg számára készített ingeket és fehérműket.

A német megszállást követően a tizenöt tagú család a helyi gettóba kényszerült, melynek 1944. augusztus 29-i felszámolásáig együtt is maradtak, és az otthonukban népkonyhát működtettek. Widawski szüleit, **Ábrahámot** és **Leát**, valamint **Gabriel** nevű bátyját Auschwitzba deportálásuk után azonnal meggyilkolták. Másik fiútestvére, **Haim Mose** Buchenwaldban halt meg, nővére, **Jocheved** pedig a stutthofi koncentrációs táborban vesztette életét, írta meg a *Szombat*.

Jehuda Aharon és legfiatalabb öccse, **Jehosua** a gross-roseni koncentrációs tábor komplexum egyik altáborába, Friedlandba kerültek, ahol repülőgépszárnyakat gyártottak. A munkatáborból 1945. május 9-én szabadították fel a Vörös Hadsereg, egy nappal azután, hogy a németek elmenekültek.

A fivéreket visszatértek Łódzba, egy nagybátyjukon kívül ők voltak a család egyetlen túlélői.

Widawski újraindította a textil-



Jehuda Aharon Widawski: szabadok és erőek vagyunk!

ipari műhelyt, feleségül vette **Lea Dobryszt**, emellett segített fegyvert csempészni az Irgun cionista fegyveres szervezet számára a brit mandátum alatt álló Palesztinába. 1950-ben vándorolt ki Izraelbe, ahol több sikeres vállalkozást hozott létre.

1978-ban visszatért Lengyelországba, hogy megkeresse nagymamája sírját. Egészen megdöbben- tette a zsidó temetők elhanyagolt

A túszerzés kezdete után 21 órával a Szájeret Mátkál elit egység technikusoknak álcázott kommandósai elindultak a repülőgép felé. A vezetőjük Ehud Barak volt, Benjámin Netanjahu pedig az ő parancsnoksága alatt állt. Látszólag javítási munkálatok elvégzése céljából közelfették meg a gépet.

Ehelyett meglepetésszerűen behatoltak a vészkijáratokon keresztül, és tüzet nyitottak a kabinban.

Az elit kommandóegység másodpercek alatt likvidálta a két férfi terroristát és letartóztatta a két nőt. Minden utast megmentettek, kivéve egy nőt, aki megsebesült, és néhány órával később meghalt.

Ez a merész művelet – amelyet Golda Meir irányításával terveztek, Áriel Sáron és Simon Peresz részvételével – félreérthetetlen üzenetet küldött a világnak: terroristák többé nem ejthetnek túsul zsidókat büntetlenül.

A bevetés attól fogva mintaként szolgált – például az entebbei akcióhoz.

Két későbbi miniszterelnök – akik azután elszánt politikai riválisokká váltak – együtt rohanta meg az eltérített



Az utasokat kimenekítik a repülőgépből. Fehér ruhában a szerelőnek álcázott kommandósok.

repülőgépet. Ez olyan történet, amitől még ma is libabőrös lesz az ember.

A két terroristát Izraelben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, de egy fogolycsere során szabadon engedték őket. Az elsőt 1979-ben, a másodikat 1983-ban. A Fekete Szeptember nevű csoport, amely a túszejtés mögött állt, mindössze négy hónappal később 11 izraeli sportolót megszárolt le a müncheni olimpián. Izrael évekig üldözte őket.

Lévi kapitányt hősként tisztelik Izraelben a túszerzés alatt tanúsított higgadsága és a szolgáltatott információk minősége miatt. Golda Meir, az akkori miniszterelnök köszönetet mondott neki. 2010 augusztusában, 88 éves korában hunyt el.

Ehud Barak, aki a művelet idején a Szájeret Mátkál parancsnoka volt, később az IDF vezérkari főnöke, majd miniszterelnök és védelmi miniszter lett.

állapota, ezért elhatározta, hogy felkutatja és helyreállítja a háborúban megrongált vagy elfeledett temetőket.

A következő évtizedekben több mint 3000 sírt azonosított, és jelentős szerepet vállalt a łódzi zsidó temető helyreállításában is. Munkája során számos neves rabbi sírját is sikerült megtalálnia és megőriznie az utókor számára.

2012-ben őt választották ki arra, hogy fáklát gyűjtson a jeruzsálemi Jad Vasemben a holokauszt-emléknapi állami megemlékezésen.

Egy 2019-ben adott interjújában így fogalmazott: „Az én bosszúm a náción az, hogy elvesztették a háborút, és hogy létezik Izrael Állama. Szabadok és erőek vagyunk, és többé senki sem pusztíthat el bennünket!”

Halálhírére reagálva **Jichák Hercog** azt írta róla, hogy „az élet, az emlékezet és az újjászületés győzelmét” testesítette meg. Az államelnök felidézte, hogy három évvel ezelőtt vendégül látta Widawskit a rezidenciáján, és külön kiemelte a lengyelországi zsidó temetők megőrzéséért folytatott munkáját.

Csillogás, hanyatlás, bukás

Nehezen kategorizálható és számos kérdést felvető művet rejt a *Magda* című könyv borítója. Nora Bossong terjedelmes szövegének narrátora egy Hans Kesselbach nevű fiatalember, akit húsz éven át követünk – vagy követi ő saját magát –, míg nem egyszer csak a regény nagy ugrással véget ér. A magyar címben említett Magda voltaképpen csak úgy vesz részt a történetben, mintha minden változás pusztán megtörténne vele – pedig ez nem teljesen igaz.

Valójában az események kiinduló főszereplője az említett kiskamasz, aki önmaga számára is érthetetlen módon szerelemre lobbant iskolatársára, Hellmuth iránt. De hát Németországban vagyunk, kevéssel túl a Nagy Háborún (ami csak később kapta a világháború nevet) – és ezzel a ténnyel akkor még nemigen lehetett kiállni a világ elé... Hellmuth félárva, de az apja elég gyorsan új asszonyt hoz a házhoz, aki épp csak hét évvel idősebb a fiúknál – és tetszik mindkettőjüknek.

Lehetne ez a regény persze a kor rajza is, Berliné vagy Németországé és az egyes helyszíneké, de az olvasó inkább csak Hans aprólékos megfigyeléseit, önvizsgálatát élvezheti. Mindezeknek a háttérben átélheti azt is, hogy a nagykamasz, majd fiatalember hogyan kezd egyre többet meglátni a világból. A szép Magdával ugyan alakul valami viszonyféléje, de azért még ezen is átút titkolandó vonzalma az azonos neműek iránt.

Magda neve többször változik az idők során; szinte el is felejtjük,



hogy valamikor volt vér szerinti apja (ugye, a háború...). Nevelőapja lesz egy Friedländer nevű zsidó úr – ez a későbbiekben még inkább hátrány –, aztán jön az első férj, a német ipar egyik nagyágyúja, Quandt, az előbb említett Hellmuth papája. Ebben a családban tapasztalja meg Magda, hogy a jólét nem minden... A házasságban egyre boldogtalanabb, míg végül elválik iparmágnás férjétől, akitől lelépésként sok egyéb mellett kap egy nagypolgári fényűző lakást a főváros egyik igen reprezentatív részén, a Reichskanzlerplatzon (Birodalmi kancellár tér).

Megváltozik az élete, hatalmas társaság jár a szépséges asszonyhoz.

Megfordul itt a harmincas évek teljes feltörekvő politikai elitje, többek között a majdani nagybéti Vezér is, továbbá egy vékony, nem túl jóképű, de igen nagy dumájú (és ezen előadói és meggyőzőképességet kell érteni) férfi, Joseph Goebbels. Közben kezd egyre népszerűbb lenni az egykori sörarsnoki hőbörgőkből megalakuló nemzetiszocialista mozgalom, és az események magukkal sodorják Magdát. Ő kevésbé vesz észre, mint az olvasó, hogy apránként mennyire megváltozik. Goebbels felesége lesz, és „derék német asszonyként” szül neki egy sorozat gyereket. Szőke szépsége megigézi az egyre magasabbra és többre törő vezért, aki a „tipikus árja asszonyt” lehetőség szerint minden komolyabb eseményre magával viszi példaképként, de inkább biodiszlétként. Az ő sorsát, a háború végi öngyilkosságot és a gyermekeik megölését már sok regényből – és még filmekből is – tudhatjuk, ismerhetjük.

Ez tehát a zsugorított tartalom. De Bossong sajátos játékot játszik az olvasóval. Az egyének történeteit meséli Hans Kesselbach hangján, aki valójában csak magára figyel, még akkor is, amikor például Magdát látogatja meg a kórházban. Mindenki más mellékalak hozzá képest. Hans a világpolitika szereplőit és eseményeit csak odaveti, akár csupán egy fél mondattal. (Így kerül a szövegbe Hitler neve, a koncentrációs táborok léte, a kényszermunkásokat foglalkoztató gyáróriás, Magda egykori nevelőapjának elhurcolása, a vereség és a visszavonulás.) Mintha a szerző arra célozna, hogy ezek a dolgok köztudottak, nem kell részletesen elmondani mindent. Ez az írói attitűd valószínűleg tökéletesen működik a mai Németországban. De van egy bökkenő, amit csak párhuzamos példával tudok érzékeltetni.

Ha az ötvenes évek elejéről szólna, mai regényben előfordul egy efféle mondat: „És akkor éjjel bevitték az Andrássy út 60.-ba.”, akkor a magyar történelmet meglehetősen ismerő olvasó sejti, hogy itt nem késő esti pálinkakóstoló lehetett a program. Nos, Bossong könyvének eredeti német címe (*Reichskanzlerplatz*) nem mindenkinél váltja ki azt a gondolati aurát, amit a szerző sejtett vagy remélt. Továbbá a könyv tetele van olyan helyszínnel és szereplőkkel, amelyeknek és akiknek a neve akkor félelmet, iszonyt, lelkeseést vagy megvetést váltott ki. De ugyanilyenek a párbeszédek is. Amikor a dialógus két ember között úgy zajlik, hogy legalább az egyik (de inkább mindkettő) nagyon fél – például a hatalom elvesztésétől vagy a lelepleződéstől –, akkor az olvasó az a partner, aki mindkettő (vagy bármelyikük) helyzetéért képes aggódni – mert a történelmi és/vagy társadalmi háttér megképződik a gondolataiban. Vajtfülű (szokás – elég pontatlannul – így mondani) vagy az újkori német történelemben nagyon járatos olvasó értheti kapásból – Dobos Beáta fordításában – a szöveg kimondatlan utalásait.

A kiadónak igen nehéz dolga lehetett, amikor a címet megváltoztatni készült. A borítón megjelenő ún. *fraktúr*, másképp *kódexbetűs* név már jelezheti, hogy itt a diadalmas, ám meghamisított múltat felidéz, huszadik századi Németországról lehet szó. Bossong könyve sajátos párhuzamot mutat Fallada által nem olvasott regényével (*Mi lesz veled, emberke?*), amely ugyanebben a gazdasági válsággal terhes korban játszódik. Szereplői teljesen hétköznapiak, szeretik egymást, összeházasodnak, gyereket várnak – de körülöttük sokkal kitapinthatóbb a világ, amiben egyre mélyebbre süllyednek. Érdekes elővenni azt is a *Magda* után.

(Nora Bossong: *Magda*. Open Books Kiadó, 2026. Fordította: Dobos Beáta. 599 Ft. A kiadást a Goethe Intézet támogatta.)

Bedő J. István

Gyász és harag

Egy elvadult mezőn heverő, málladozó betonblokkok: ennyi maradt mára a Leobersdorf ausztriai város mellett elterülő egykori kényszermunkatáborból. A Bécestől 40 kilométerre délre fekvő terület nemrégiben a figyelem középpontjába került, ugyanis irodaparkot és egy Lidl áruházat akarnak kialakítani az egykori lágér helyén. A terv komoly felháborodást váltott ki.

„Számomra ez szomorú érzés, mert egy történelemmel terhelt helyet építenek be, feláldozzák az anyagi haszon oltárán” – mondta az AFP-nek **Erich Strobl**, a terület egy részének megőrzéséért küzdő helyi kezdeményezés vezetője.

Miután a náci Németország 1938-ban annektálta Ausztriát, a Weinberglager-komplexumot hadifoglyok és kényszermunkások ezreinek elhelyezésére használták. Később magába foglalta a Mauthausen koncentrációs tábor hirtenbergi altáborát is, amely Ausztria egyik legnagyobb, kizárólag nőket fogva tartó lágere volt, jelent meg **Doloresz Katanich** és AFP szerzői megjelöléssel a *Euronews* hírportálon.

Mintegy 400 nőt – elsősorban a Szovjetunióból, de Olaszországból és Lengyelországból is – őriztek a hirtenbergi altáborban 1944 szeptembere és 1945 áprilisa között, és arra kényszerítették őket, hogy gyalogsági lőszert gyártsanak egy közeli üzemkomplexumban.

Bár a gyár egyes romjai megmaradtak, a tábor barakkjait és a legtöbb egyéb építményt a háború után fokozatosan lebontották, más célra hasznosították vagy megsemmisítették.

„A hirtenbergi helyszín azonban továbbra is »történelmileg fontos«, részben azért, mert »a mauthauseni női foglyok a megemlékezés kultúrájában háttérbe szorultak«” – mondta az AFP-nek **Bertrand Perz**, a Mauthausen tábornak kutató történész.

Gyász és düh elegye

A régészeti feltárások az egykori táborkomplexum fennmaradt nyomait is azonosították, ám az Osztrák Szövetségi Műemlékvédelmi Hivatal arra a következtetésre jutott, hogy a maradványok „nem elegendőek” a műemléki védelemhez. Miközben a bulldozerek már dolgoznak, az aktivisták még küzdenek a helyszín megőrzéséért.

„Egy egykori koncentrációs tábornak nem szabad új épületekkel beépíteni” – közölte a Nemzetközi Mauthausen Bizottság.

A már a földből kiemelkedő szürke oszlopokkal tarkított helyszín előtt állva **Josef Pumberger**, a Mauthausen Bizottság Ausztria igazgatósági tagja az AFP-nek úgy nyilatkozott, hogy „gyászt és haragot” érez amiatt, hogy ilyesmi 2026-ban Ausztriában megtörténhet.

A projekt azért is vitákat váltott ki, mert a terület korábban a polgármesterhez, **Andreas Ramharther**hez köthető cég tulajdonában volt, amely 2022-ben és 2023-ban több mint 15 millió euróért adta el a helyi média beszámolója szerint.

A telket megvásárló osztrák TRA LEO GmbH & Co KG cég az AFP-nek elmondta, hogy felajánlotta: támogatja egy emlékhely létrehozását a területen. A Lidl megerősítette, hogy üzletet nyit a tervezett üzleti parkban, ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy az „nem közvetlenül az egykori koncentrációs tábor helyén, hanem egy szomszédos telken” lesz.

Egy emlékmű nem elég

A második világháború után Ausztriát a vezetése sokáig a náciizmus áldozataként tüntette fel, figyelmen kívül hagyva, hogy sok osztrák működött



A koncentrációs tábor területén épülő üzleti park a légi felvételen

Fotó: Wikipedia Commons

együtt a náci hatóságokkal. Csak az 1980-as évek végétől kezdett el számot vetni a holokausztban viselt felelősségével az az ország, ahol Adolf Hitler született.

„Egy olyan vita, mint amely most a hirtenbergi helyszín körül zajlik, a nyolcvanas években elképzelhetetlen lett volna” – mondta Perz, hozzátéve, hogy ma „nagyobb az érzékenység” a korábbi náci helyszínekkel kapcsolatban.

Ugyanakkor a mai Ausztriában egyre gyakrabban ütköznek a megemlékezés iránti igények „az ellentétes tendenciával, nevezetesen azzal, hogy: »Most már tényleg be kell fejezni«” – fogalmazott Perz.

A szélsőjobboldali FPÖ, amelyet egykori náci alapítottak, a legtöbb szavazatot kapta az osztrák 2024-es parlamenti választáson, ám nem talált kormányzati partnereket Bécsben. Ugyanakkor az ország kilenc tartományából ötben része a kormányzati koalíciónak.

Leobersdorf központjában az AFP által megszólított helyiek vagy nem halottak a beruházásról, vagy nem akartak beszélni róla. 2024-ben ugyan emlékművet állítottak itt a hirtenbergi tábor áldozatainak, Pumberger szerint ez azonban nem elegendő.

„Nagyon fontos, hogy kézzelfogható nyomai maradjanak azoknak az épületeknek, amelyekben a náci emberek börtönbe vetettek, kínoztak, megölték, különben a megemlékezés virtuális aktussá válik, vagy olyasmivé, ami csak könyvekben, fényképekben és filmekben létezik” – mondta.

Első világháborús zsidó katonák sírjaira bukkantak Ungváron

A hírt az Ukrajnai Zsidó Közösség Szövetsége (Federation of Jewish Communities of Ukraine) Facebook-oldalukon közölte.

Ungváron **Menachem Mendel Wilhelm** rabbi **Jurij Fatulával**, a „*Memento bellum*” *Katonai és Történelmi Kutatóközpont* civil szervezet vezetőjével együtt meglátogatta a város zsidó temetőjét.

A látogatás célja az volt, hogy megtalálják az első világháborúban az osztrák–magyar hadseregben szolgálat közben elesett zsidó katonák sírjait.

A keresés során sikerült megállapítani a temető területét, ahol ezeket a katonákat elhantolták. Sajnos a mai napig csak néhány sírkő maradt fenn, egyes sírkövek eltűntek. Az is lehetséges, hogy néhány eltemetettnek egyáltalán nem volt sírköve – talán családjuk nehéz anyagi helyzete miatt, vagy mert szeretteik messze éltek a temetkezési helytől.

Ennek ellenére ezeknek az embereknek a neve továbbra is fontos részét képezi a történelmi emlékezetnek.

Az ungvári zsidó temetőben eltemetett katonák:

- Altheim Evzen – dr., főhadnagy
- Beretvas Géza (Ignác) – hadnagy
- Berkovics Josef – közlegény
- Berkovics Ladislav – őrmester
- Braun Zikmund – tizedes
- Brichta Ignác – tizedes
- Brücker Emanuel – őrmester
- Davidovics Herman – közlegény
- Farkovics Vilmos – közlegény
- Feldmann Lajos – szakaszpáncsnok
- Fodor Anna – kórházi dolgozó
- Fromm Mozes – privát
- Gál Emil – dr., gyógyszerész
- Gál Lajos – dr. főorvos
- Goldstein Rudolf – közlegény
- Grossman Ludovik – közlegény
- Gunsberger Izak – tiszt
- Hahn Halm Karel – egészségügyi személyzet
- Hahn Leo – közlegény
- Halak Halász Ernst – hadnagy

- Horváth Frantisek – dr., kadét
- Huppert Majer – közlegény
- Karpelesz Ignát – közlegény
- Krausz Kraus Ludvik – közlegény
- Lederer Siegfried – közlegény
- Lefkovic Samu – közlegény
- Ludvig Pál – dr., főorvos
- Mermelstein Jakub – közlegény
- Metzger Vilem – közlegény
- Pocher Henrich – őrzető
- Reinholz Salomon – közlegény
- Roth Isidor – utász/mérnökkatona

Néhányan közülük nagyon fiatalon haltak meg, és lehetséges, hogy nem hagytak maguk után családot. Ugyanakkor nem kizárt, hogy leszármazottaik ma is a világ különböző országaiban élnek, és nem tudják, hol van eltemetve ősiük, vagy hogy sírköve még mindig fennmaradt.

Ha bárki információval rendelkezik ezekről a katonákról, rokonaikról vagy leszármazottaikról, kérjük, értesítse az ungvári zsidó közösséget. Az ilyen információk segíthetnek helyreállítani a családtörténeteket és többet megtudni a több mint egy évszázaddal ezelőtt elhunyt emberekről.

Nevük és temetkezési helyük megőrzése a történelmi emlékezet megőrzésének fontos része – olvasható a bejegyzésben.

(Facebook/RV)



Az ungvári zsidó temető

KAPUSTA KRISZTINA

Az ipolysági status quo közösség temetőjének arculatváltozásai, különös tekintettel az 1945 utáni időszakra

A Mazsihisz – OR-ZSE – Goldziher Intézet 2025/2026. évi tudományos pályázatának első helyezettje

Az ipolysági status quo zsidó temető nem csupán temetkezési hely, hanem történelmi lenyomat és egyben a helyi zsidó közösség emlékeztetője. A dolgozat azt vizsgálja, hogyan változott a temető arculata a 19. század közepétől napjainkig, különös tekintettel a második világháborút követő időszakra.

A temető története szorosan összefügg az ipolysági zsidó közösség fejlődésével. Az 1850-ben alakult hitközség 1876-ban kettészakadt. A status quo anyahitközségből kivált ortodox hitközség még 34 évig használta a közös temetőt. A síremlékeken nem figyelhetők meg látványos irányzatbeli különbségek, hiszen a sírkövek kialakítását továbbra is a status quo közösség szabályai határozták meg.

A síremlékek anyaghasználatára jól tükrözi a történelmi változásokat. A 19. század végétől az első világháborúig a gercsei vörös mészkő dominált, amely egységes arculatot adott a temetőnek. A trianoni döntést követő határváltás hatással volt a kőanyag megválasztására, és a sír-

kertben idővel a gránit vált uralkodóvá. A polgáriásodás következtében a síremlékek formavilága egyre változatosabb lett.

A legjelentősebb fordulatot a holokauszt okozta. A közösség nagy része elpusztult, a temető használata drasztikusan visszaesett. A második világháború után megalakult Csehszlovák Államhoz való kényszerű alkalmazkodás és az identitás-megőrzés dilemmája a sírfeliratok változatos nyelvvezetében mutatkozik meg. Az ipolysági temetőben a mártírfeliratok és a megőrkített nevek aránya kiemelkedően magas más magyarországi és felvidéki zsidó temetőkhez képest. Ezek a vésetek pótolták a központi holokauszt-emlékmű hiányát, és a közösségi emlékezet meghatározó hordozóivá váltak.

A mártírfeliratok nyelvvezete különösen figyelemre méltó. A héber mellett magyar, szlovák és latin nyelvű szövegek is megjelennek. A szlovák és latin nyelv használata nem identitásváltás eredménye, hanem az 1946 és 1948 közötti reszlovakizációhoz való kényszerű alkalmazkodás következménye. 1948 után a kisebbségi jogok részleges visszaadásával ismét magyar nyelvűek lettek a vésetek, ami azt jelzi,

hogy a közösség magyar identitása megmaradt.

Az ipolysági status quo temető arculatának változásai közvetlenül tükrözik a helyi zsidó közösséget ért történelmi töréseket. Ma a sírkertet funkcionálisan lezártak tekinthetjük és történeti emlékhelyként értelmezhetjük. Az ipolysági status quo temető minimális veszteséggel vészelte át a politikai és történelmi változásokat, ezért precíz kutatása pontos eredményekre vezet. Dokumentálása és tudományos feldolgozása nemcsak helyi szinten, hanem a tágabb régió kontextusában is komoly jelentőséggel bír.

Kapusta Krisztina muzeológus, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Zsidó kultúratörténet mester szakának hallgatója. Ipolyságon született, jelenleg is ott él, a Honti Múzeum és Simonyi Lajos Galéria munkatársaként dolgozik. 2023-ban szerzett diplomát az OR-ZSE közösségszervező szakán. Tanulmányai hatására kezdett el foglalkozni az ipolysági zsidó temetőkkel. 2025-ben jelent meg az ortodox temetőt feldolgozó könyve *Csend van...* címmel.

Rabbi Tarfon második felesége

Amikor rabbi Tarfon eltemette feleségét, barátai „összetalálkoztak, hogy odamenjenek megszánni őt és megvigasztalni, de nem ismertek rá... senki sem szólt hozzá semmit, mert látták, hogy igen nagy a fájdalma”. (Jób 2/11–13.) Odakint a temetőben rabbi Tarfon könnyező szemein keresztül meglátta elhunyt felesége sírhalom mellett álló, hajadon hűgát.

– Gyere – mondta váratlanul –, gyere, kérlek, házamba, légy a feleségem, és neveld fel velem nővéred gyermekeit.

A hajadon akkor így szólt:

– Most vettél észre, rabbi Tarfon? Most itt, feleséged, nővérem sírja mellett? Most lennék jó feleségnek, amikor gyermekeid anya nélkül maradtak? Választottál volna előbb engem nővérem helyett feleségednek!

Tarfon rabbi erre azt mondta:

– Egyszer egy beduin sátorlako mesélt életemről. Felesége szült neki három lányt. Kicsik voltak a lányok, amikor felesége meghalt. Nem vett másik asszonyt, egymaga nevelte gyermekeit. Táplálta, maga viselte minden gondjukat. Az asszonyoknak ez nem okoz akadályt, mert ők anyának születnek, a gyerekeknél vértükben van, ám neki nem volt sem nyugodt nappala, sem nyugodt éjjele. A lányok lassan felnőttek, és öregségére elhagyták apjukat. Ez a világ rendje, gondolta. Egyedül maradt, és nem tudott mit kezdeni magával. Egy idő után a három lánya egymás után visszatért sátrába. Férjük elküldte őket, mert nem szültek gyermeket. Ez volt a büntetésük, amiért magára hagyták legnehezebb helyzetében azt, aki apjuk és anyjuk is volt.

Nézd! – folytatta rabbi Tarfon. – Annyian kértek tőlem, hogy nem tudtam mindenkinek adni. Választanom kellett, kinek adjak, ki volt jobban rászorult arra, amit adhattam. Most én váltam a beduinhoz hasonló, segítségre szoruló szegény. Mindenkinél szegényebb, magára maradt ember. Hát nem értetted, miért mondtam el a történetet? Hát nem értetted, hogy olyanná váltam, mint a koldus? Számomra nem maradt más, csak Isten és te, akitől kegyelmet kérhetek. Most gyermekeim nevelése mindennél fontosabb. A gyász nál is fontosabb. Még a sértettségednél is fontosabb. És gondolkodj! Nem történet volt az, hogy ha téged és nem halott nővéredet veszem egykor feleségül, most tőle kérnék kegyelmet, hogy ne hagyjon magamra árva gyermekeimmel? Gondolj arra, hogy ha most büszkeségből visszautasítasz, te, aki legjobban hasonlítasz gyermekeim anyjára, vajon ha baj ér, mersz-e majd Istenhez könyörögni, miután engem, a hozzád könyörgő szegényt elkergetted ajtód mellől?

Ekkor a lány letörölte az arcáról gördülő könnyeit, mélyen rabbi Tarfon szemébe nézett, és azt mondta:

– Menj most házadba, rabbi Tarfon, és én követlek! Támogatni foglak gyászodban, pótolni fogom mindazt, amit nővérem már nem adhat meg neked. Vigyáznai fogok rád a bajban, nehogy összeroskadj. Amit kaptál nővéremtől csöndes boldogságban, én is kész vagyok megadni neked. Mellettem is tudni fogod, mit jelent az asszony férje oldalán. Jó feleséged leszek, és elhunyt anyuk szeretetével fogom nevelni gyermekeid, és Isten áldásával szülök még neked közös gyermekeket. Velem majd életutad, látni fogod, „igazak ösvénye” lesz, akár a fényes napvilág, mely egyre világosabb lesz a nappal megszálltultáig”. (Péld. 4/18)

Szerdóc J. Ervin főrabbi

Elment Kardos Sándor Kossuth-díjas operatőr

Életének 83. évében elhunyt Kardos Sándor Kossuth-díjas operatőr, rendező, fotográfus, a Nemzet Művésze, a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) rendes tagja – közölte az akadémia az MTI-vel.

A művész pályáját felidéző közleményben azt írták: Kardos Sándor 1944. június 4-én született Budapesten. 1969-ben végezte el az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar–népművelés szakát, majd 1973-ban operatőrként szerzett diplomát a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. 1972-től 1979-ig a Mafilmnél volt segédoperatőr, 1979-től a Magyar Televízió operatőre és rendezője lett.



Több mint harminc játékfilmet, több mint száz tévéfilmet, kisjátékfilmet fényképezett.

Olyan filmek egyedi fényképezése kötődik hozzá, mint A kis Valentinó, az Álombrigád, A tanítványok vagy az Eldorádó. Szintén ő jegyzi az Egészséges erotika, a Glamour és A Hídember című filmeket. Többek között Jeles Andrással, Tímár Péterrel, Molnár Györggyel, Gödrös Frigyesse, Bereményi Gézával is forgatott.

A közlemény szerint Kardos Sándor fotográfusként is ismert alkotó volt.

Művészeti tevékenységének kivételes köre a Hórusz Archívumhoz kapcsolódik. Gyűjtötte az amatőr fotókat és a régi felvételeket, és szubjektíven egymás mellé csoportosítva mutatta be őket. A felvételekből Magyarországon tizenhét kiállítása volt, külföldön 1986-ban Rotterdamban, 1989-ben Eindhovenben, 1991-ben Bécsben, 1989-ben Lausanne-ban, 1990-ben Amszterdamban, 1997-ben Brüsszelben láthatta munkáit a közönség.

A művészeti akadémia közlése szerint Kardos Sándor alkotásaiért hazai és nemzetközi fesztiváldíjak sokaságát nyerte el.

1985-ben, 2001-ben és 2006-ban megkapta a Magyar Filmkritikusok Díját, 1986-ban és 2005-ben kiérdemelte a filmszemle díját. 1990-ben érdemes művész, 1999-ben kiváló művész lett. 1997-ben a MédiaWave rendezői különdíját, 2000-ban a Madrid Imagen fődíját, 2004-ben a Nemzetközi Játékfilm Fesztivál Portugália rendezői fődíját, 2011-ben a Berlini Nemzetközi Filmfesztivál FIPRESCI-díját vehette át. 2000-ben Eiben István-díjat, 2010-ben Kossuth-díjat kapott.

2022-ben a nemzet művésze, 2023-ban az MMA Film- és Fotóművészeti Tagozatának rendes tagja lett. A Magyar Operatőrök Társaságának vezetőségi tagjaként is tevékenykedett a hazai mozgóképkultúráért.

Kardos Sándort a Magyar Művészeti Akadémia saját halottjának tekinti.

Programajánlat

Október

Generációk Klubja
(1067 Bp., Hunyadi tér 3., főemelet)

A programokat hétfői napokon tartjuk, 15 órától.
Október 5.: Villányi András tart előadást.
Október 12.: Szunyogh Szabolcs lesz a vendégünk.
Október 19.: A zongoránál Fűzy Gábor.
Október 26.: Németh Péter érkezik hozzánk.

Budai Micve Klub
(II. Frankel Leó út 49.)

Október 18. (vasárnap) 18.00: Müller Péter író mutatja be Őnvalomás című új könyvét, amely megvásárolható és dedikáltható a helyszínen. Bevezetőt mond Kocsis András Sándor, a KAS Kiadó igazgatója. Beszélgetőtárs: Bóta Gábor újságíró, műsorvezető. A jegy ára 1000 Ft, ami belépéskor fizetendő. Előzetes regisztráció nem szükséges.

NAPTÁR

Október 2., péntek	Tisri 21.	Hosáná rábá Gyertyagyújtás: 6.04
Október 3., szombat	Tisri 22.	Smini áceret MÁZKIR
Október 3., szombat		Erev szimchát torá
Október 4., vasárnap	Tisri 23.	Szimchát torá Ünnepe kimenetele: 7.03
Október 9., péntek	Tisri 28.	Gyertyagyújtás: 5.50
Október 10., szombat	Tisri 29.	Szombat kimenetele: 6.52
Október 11–12., vas.–hétfő	Hesván 1–2.	Újhold

APRÓ- HIRDETÉS

Üzemorvosi, háziorvosi rendelés Zuglóban, Vezér u. 156. VITAPHARM. Hétfő–szerda 15–16-ig. Dr. Szigeti Miklós, tel.: 220-0230.

Műfogorrögzítés miniimplantátumokkal. Bp., Szt. István krt. 4. III. 1. 320-4778. www.dr.viragdental.hu és www.mini-implantatum.hu

Nercet, rókát, mindenfajta szőrmebundát, teljes ruhanemű-hagyatékot, kiegészítőket, ékszereket vásárolok. 0620/229-0986.

ÚJ ÉLET

Kiadó: Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége
(székhelye: 1075 Budapest, Síp utca 12.)
Kiadásért felelős személy: Károlyi K. László
Szerkesztésért felelős személy:

Kardos Péter

1075 Budapest, Síp u. 12.
Telefon/fax: +36-1-413-5537,
+36-1-322-2829

E-mail: ujelet@mazsihisz.hu

Főszerkesztő: **Kardos Péter**

Olvasószerkesztő: Gábor Zsuzsa

Előfizetési díjak:

Belföldön: 1 évre 9600 Ft

Külföldre 13.600 Ft/év

USA és Izrael: 15.000 Ft/év

Az összeg valutában is befizethető

az aktuális árfolyamon.

OTP bankszámlaszám:

11707024-22118480

OTP SWIFT kód:

(BIC) OTPVHUHB

IBAN:

HU66 1170 7024 2026 2095 0000 0000

Terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap

Üzletág, előfizethető a kiadónál.

Postacsek: 11707024-22118480

Terjesztéssel kapcsolatos reklamációk

intézése a 06-(1)-767-8262-es számon.

Szedés, tördelés:

WolfPress Nyomdaipari Kft.

Nyomdai munkák:

PrimeRate Zrt.

ISSN 0133-1353

